

УКРАЇНСЬКИЙ МОДЕРНІЗМ: НАЦІОНАЛЬНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

Шморгун Олександра Олександрівна¹

---

1. кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Центр гуманітарної освіти НАНУ, Україна

Після здобуття Україною незалежності, феномен українського модернізму опинився у полі пильної уваги дослідників. І це не випадково, адже саме він лишився тією перехідною ланкою, через яку, здавалося, можна було відновити втрачений за семидесятиліття радянської влади, зв'язок України з європейською та світовою культурою. Піонеркою цих досліджень виступила іще в 90-х роках минулого століття С.Павличко з книжкою «Дискурс модернізму в українській літературі». В цілому висновок її ґрунтовної праці був невтішним: український модернізм так, по суті, і не відбувся, не зміг подолати народницькі та українофільські стереотипи ні на початку минулого століття, ні в 20-х, ні в 30-х роках. Натомість, інша відома дослідниця, Т.Гундорова, у монографії «Проявлення слова: Дискурсія раннього українського модернізму» займає швидше апологетичну позицію на засадах постмодерної методології, якою вона послуговується в своєму дослідженні, зазначаючи, що модернізм з вираженням національним (або навіть націоналістичним) спрямуванням, який мав місце в Україні також має право на існування в ряду інших різновидів модернізму (або «модернізмів»), що взагалі важко піддаються будь-якій класифікації. Загалом подальші дослідження здійснювалися в цілому під гаслом «виправдання» українського модернізму саме як виразно українського, себто такого, що має яскраві національні риси, зокрема, можна звернути увагу на дослідження Л.Демської-Будзуляк «Драма свободи в модернізмі: Пророчі голоси драматургії Лесі Українки», М.Наєнка «Франко: тяжіння до модернізму», В.Агеєвої «Апологія модерну. Обрис ХХ віку».

Підсумовуючи, можна сказати, що незалежно від оцінок самого українського модернізму як явища, переважна більшість дослідників наголошує його спробах поєднати національне з модерним, причому національне часто має навіть переважаючий вплив. Отже, виникає запитання:

як оцінювати це явище? Як ставитися до нього? Чи справді ця національна забарвленість означає відсталість, недорікуватість українського модернізму, його постійно наздоганяючий і ущербний характер?

На перший погляд, найбільш вдалим рішенням виглядає спроба знайти відповіді на ці питання в межах існуючих підходів до вивчення явища націоналізму, як такого, однак, жодна із наявних на сьогодні «шкіл» вивчення націоналізму не може вичерпно на них відповісти. Так, примордіалісти, що, як відомо, виходять з переконання, що певні прототипи націй, і, відповідно, націоналізму, існували від самого початку людства, насправді, ототожнюють національне та етнічне. Натомість представники школи модернізму, що певною мірою є опозиційною до примордіалізму, вважають нації та націоналізм історичним явищем, що виникає у зв'язку з розвитком капіталізму та посиленням ролі держави. Разом з тим, напрямок етносимволізму, що, насамперед, в особі Е.Сміта намагається певним чином поєднати обидва згадані підходи, зазначаючи, що у формуванні націй поруч з економікою, не меншу мобілізуючу роль відіграють такі емпіричні сутності як «історична традиція», «пам'ять», «міфи», механізми виникнення і функціонування яких залишаються непроясненими.

Натомість, відомим українським дослідником націоналізму, О.Шморгуном, був запропонований варіант теорії етнонаціогенезу, який, на наш погляд, дозволяє уникнути слабких місць попередніх підходів. В основі підходу дослідника лежить гіпотеза про нерозривність зв'язку онто-, соціо- та етнонаціогенезу [5]. Таким чином, людство в процесі свого історичного розвитку проходить ряд стадій, кожна з яких характеризується свого роду «світоглядним стрибком» або переходом до якісно нового розуміння людиною самої себе, осмислення власної природи, і, відповідно, пошуком нею нових форм суспільної організації, адекватних цьому новому баченню, що породжує нову, якісно відмінну від попередньої, форму національної ідентичності. Зокрема, саме, за доби Романтизму відбувається новий якісний стрибок в осмисленні людиною своєї власної природи, спрямований до остаточного окреслення меж своєї свободи поза будь-яким Вищим Авторитетом. По суті, лише за доби Романтизму можна говорити про виникнення специфічних «екзистенційних потреб», блискуче описаних основоположником гуманістичного психоаналізу Е.Фроммом. До «екзистенційних потреб» належать прагнення поєднатися з іншими людьми через любов (братерство), прагнення творити, прагнення зберегти і розвинути власну неповторну індивідуальність. Останньою, і свого роду «підсумковою» серед названих потреб є потреба в системі орієнтації в світі та об'єкті духовної самовіддачі. Саме таким об'єктом духовного служіння та емоційного братерського єднання

섹션 18.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

за доби Романтизму стає образ Батьківщини, що, на думку О.Шморгуна, породжує принципово новий тип націоналізму, який найбільш влучно можна було б описати як «екзистенційний патріотизм», що формується на засадах глибоко особистісного переживання рідної землі та корелює з неповторністю власної особистості.

Потрібно одразу наголосити, що цей екзистенційний патріотизм в усіх своїх вимірах дуже близький саме тим характерним національним вимірам українського модернізму, про які говорять усі його дослідники. Концепція «чесності з собою» молодого В.Винниченка перегукується з аналогічними ідеалами німецького молодіжного руху. Близькість до живого, інтуїтивно схопленого життя, яке саме і має найперше відбиватися у творчості та екзистенційний індивідуалізм, протистояння митця бюргерській стихії характерний для естетичної позиції М.Євшана.

Що ж до французького екзистенціалізму, то, як відомо, під час Другої світової війни йому судилося стати своєю філософією національного спротиву. Однак, ця «філософія» в жодному разі не зводилась до суто абстрактного теоретизування. Як справедливо зазначає дослідник Е.Соловйов, «основна екзистенціалістська установка склалася у французькій культурі тих років самостійно та стихійно: часто-густо вона формулювалася людьми, далекими від філософії» [3, с. 309] і діставала виразний прояв у мистецтві, вершиною якого можна без перебільшення назвати повість А. де Сент-Екзюпері «Пілот війни». Саме в ній знаходимо рядки, які нині вже стали хрестоматійними: «Прийшов час, як оце зараз, коли я більше не розумію моєї країни. Країна – це не сума земель, звичаїв, матеріальних предметів, які завжди може охопити мій інтелект. Це – Буття (Être)» [1, р. 219].

Безумовно таке сприйняття Батьківщини дуже близьке до українського модерного націоналізму або, швидше, модерного патріотизму, який дослідники пов'язують з феноменом українського модернізму. Не випадково, у розвідці Юрія Шереха «Прощання з учора («Коли ж прийде справжній день»), що була вперше видана 1952 року у Мюнхені, ставиться питання про зв'язок екзистенційних вимірів української літератури (в даному разі насамперед йдеться про роман Ю.Косача «Еней та життя інших») з французьким екзистенціалізмом саме в аспекті національно-визвольної боротьби. Причому симптоматично, що український екзистенціалізм Юрій Шерех називає «антеїзмом» (по імені давньогрецького міфологічного велетня Антея, що був славетний своєю надзвичайною силою, однак був невразливим лише доти, доки торкався матері-землі, відновлюючи тим власні сили) [4]. До того ж, вельми промовисто і символічно, що саме у останній закінченій Лесею Українкою драматичній поемі «Оргія» (1913) ми зустрічаємо героя на ім'я Антей,

митця-патріота. Однак, відомий дослідник життя і творчості В.Винниченка, В.Панченко, робить переконливий висновок про те, що драматична поема «Оргія» Лесі Українки була творчою полемікою з В.Винниченком саме на національно-патріотичному ґрунті, пов'язаною з наміром останнього «перейти в російську літературу», тобто друкуватися російською мовою. Втім, уже після смерті Лесі Українки виходить друком роман В.Винниченка «Хочу!» (1915), цілковито присвячений екзистенційним вимірам становлення національної свідомості, що вражає глибинним і точним, можна сказати, феноменологічним описом патріотизму, в усіх його різноманітних виявах. В цьому романі В.Панченко не безпідставно вбачає творчу «відповідь» письменника на драматичну поему «Оргія» [2, с. 153-166].

Традицію екзистенційного патріотизму продовжують і письменники мистецького об'єднання «МУР», Віктор Петров («Без ґрунту»), Юрій Косач («Еней та життя інших»), Улас Самчук («Марія», «Гори говорять»), і митці «розстріляного відродження», М.Хвильовий (новели, «Повість про санаторійну зону»), В.Підмогильний («Місто»), П.Тичина («Сонячні кларнети»), а пізніше українські поети «шестидесятники», – Л.Костенко («Маруся Чурай»), В.Симоненко («Україні») та інші. Свого роду «містком», що ніби з'єднав український модернізм із сучасністю стає екранізація С.Параджановим повісті М.Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1964) і цей список можна було б продовжувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Saint-Exupéry A. de. (1972). *Œuvres*. Edition du progrès.
- [2] Панченко, В. (2004). *Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості*. Твім інтер.
- [3] Соловьев, Э. Ю. (1991). *Прошлое толкует нас: (Очерки по истории философии и культуры)*. Политиздат.
- [4] Шерех, Ю. (1952). *Прощання з учора. («Коли ж прийде справжній день?»)*. Сучасна Україна.
- [5] Шморгун, О. (2016). Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України. *Проблеми всесвітньої історії*, (2), 30-48.